
Ana Barbič

UDELEŽBA ALI BEG?¹

POVZETEK

Ugotovitve jugoslovanske raziskave množičnih medijev iz konca šestdesetih let kažejo, da zmerno gledanje televizije in poslušanje radia spodbuja politično aktivnost, medtem ko pretirana izpostavljenost gledanju/poslušanju lahko pomeni nadomestilo za družbeno angažiranost. Politično najbolj aktivni zmerni radijski poslušalci in televizijski gledalci imajo tudi pozitivna politična stališča, so izobraženi, imajo visoke dohodke in so dobro zasidrani v (urbani) lokalni skupnosti. Med prekomernimi poslušalci in gledalci pa prevladujejo starejši, manj izobraženi, prebivalci podeželja. Ti kažejo nagnjenost k medijem kot nadomestilu za druga zadovoljstva in prijateljstva, ki so jih izgubili ali jih niso nikoli imeli.

ABSTRACT

Yugoslav media study from the end of 60-ies finds that moderate viewing and listening boosts political activity but that heavy radio/TV exposure may substitute for involvement. Politically most active moderate radio listeners and TV viewers have also positive political attitudes, they are well educated, their income is high and they are well settled in their (urban) communities. Among heavy radio and TV consumers prevail older, less educated, and country-dwellers. They tend to use media as a substitute for other satisfactions and for friends lost or never won.

Raziskava, iz katere povzemamo podatke, je bila usmerjena na proučevanje povezanosti med politično udeležbo in spremljanjem množičnih občil.¹

Slika 1

Zveza med izpostavljenostjo množičnim občilom in politično udeležbo

Preglednica 1 prikazuje aritmetične sredine ordinalno urejenih petih oblik udeležbe glede na količino poslušanja/gledanja. Kot je razvidno iz najvišjih povprečnih vrednosti udeležbe (odebeljena števila), ljudje, ki v povprečju poslušajo radio in gledajo televizijo od ene do treh ur dnevno, najdejavneje sodelujejo v jugoslovanskem javnem življenju. Tisti, ki poslušajo/gledajo manj ali več, sodelujejo manj.

Preglednica

Aritmetične sredine spremenljivk posameznih oblik udeležbe glede na količino izpostavljenosti radiu in televiziji

Količina izpostavljenosti ^{a)}	Sodelovanje v akcijah KS ^{b)}	Udeležba na zborih občanov ^{c)}	Udeležba na zborih volivcev ^{d)}	Članstvo v kandidacijski komisiji ^{e)}	Članstvo v organih delavskega samoupravljanja ^{e)}
nikakršna	0,688	1,125	0,438	1,000	1,063
zelo nizka	0,875	1,420	0,466	1,159	1,205
nizka	1,005	1,601	0,645	1,109	1,164
srednja	0,953	1,608	0,661	1,117	1,339
visoka	0,953	1,507	0,463	1,045	1,224
zelo visoka	0,022	1,471	0,588	1,078	1,235

- a) 0 - ni izpostavljen, 1 - redko izpostavljen, 2 - do ene ure dnevno, 3 - eno do tri ure dnevno, 4 - tri do pet ur dnevno, 5 - šest ur dnevno ali več
- b) ni nikoli sodeloval, 1 - ni nikoli dal ideje za kakšno akcijo, 2 - je dal idejo enkrat, 3 - je dal idejo večkrat
- c) 1 - se ne udeležuje, 2 - se udeležuje včasih, 3 - se udeležuje skoraj vedno
- d) 0 - se ne udeležuje, 1 - se udeležuje redko, ni nikoli predlagal kandidata, 2 - se udeležuje redno, ni nikoli predlagal kandidata, 3 - se udeležuje redko, je predlagal kandidata. 4 - se udeležuje redno, je predlagal kandidata
- e) 1 - ni (bil) član, 2 - je (bil) član

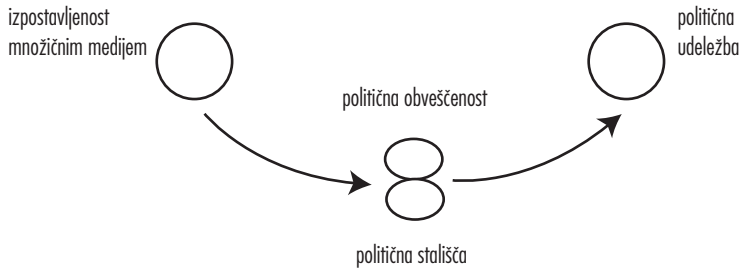
Ali je zvezo med izpostavljenostjo in udeležbo moč pojasniti s politično obveščenostjo in političnimi stališči?

Politično obveščenost smo opredelili s poznavanjem določenih domačih in tujih političnih dogodkov, politična stališča pa: (a) s stališčem do lastne učinkovitosti, merjene z vprašanjem o tem, kaj bi kot posameznik lahko storil, da bi preprečil sprejetje občinskega odloka, ki bi se mu zdel škodljiv, in (b) s stališčem do samoupravljanja kot kanala, prek katerega posameznik lahko vpliva na odločitve v delovni organizaciji, republiki, federaciji.

Najprej smo proučili povezanost med izpostavljenostjo množičnim občilom, obveščenostjo in stališči (slika 2), pričakujoč pozitivno povezanost med izpostavljenostjo in obveščenostjo in morda celo med izpostavljenostjo in stališči. In res, podatki so potrdili pričakovanja: obveščenost se je absolutno povečala z izpostavljenostjo. Rečeno drugače, več ljudi gledajo televizijo in poslušajo radio, bolj so obveščeni. Pri stališčih pa ni bilo povsem tako. Približno tako kot pri udeležbi so politična stališča pozitivno povezana samo z določeno količino izpostavljenosti. Tisti, ki poslušajo radio in gledajo televizijo eno do tri ure dnevno ali več, izražajo pomembno bolj pozitivna politična stališča kot tisti, ki poslušajo ali gledajo manj. Omeniti pa je treba, da izpostavljenost občilom tri ure ali več dnevno ne prispeva k pozitivnejšim političnim stališčem vprašanih (ne glede na to, da je njihova politična udeležba manjša).

Slika 2

Politična obveščenost in politična stališča kot pojasnjevalca zveze med izpostavljenostjo in udeležbo

V nadaljevanju smo proučili povezanost med izpostavljenostjo občilom in udeležbo prek politične obveščenosti in političnih stališč (slika 2). Podobno kot v povezanosti z izpostavljenostjo se je politična obveščenost izkazala kot pozitivno povezana z dvema oblikama udeležbe: s sodelovanjem v akcijah krajevne skupnosti in z udeležbo na zborih krajanov. Zveza med obveščenostjo in udeležbo v predvolilnih aktivnostih pa se je izkazala kot ukrivljena. Tisti, ki se redno udeležujejo zborov volivcev, izkazujejo najvišjo politično obveščenost, medtem ko članov kandidacijskih komisij ne odlikuje najvišja stopnja obveščenosti. Kaže, da ob pozitivni zvezi med obveščenostjo in udeležbo količina izpostavljenosti igra pozitivno vlogo, medtem ko ob ukrivljeni zvezi med obveščenostjo in udeležbo igra pozitivno vlogo samo izpostavljenost do treh ur dnevno.

Pri političnih stališčih so bile ugotovljene občutne razlike med dvema upoštevanima stališčema in politično udeležbo. Zaznava lastne učinkovitosti se je izkazala kot pozitivno povezana s tremi oblikami udeležbe: čim bolj ljudje verjamejo v svojo moč vplivanja na preprečitev sprejetja škodljivega občinskega odloka, tem bolj so politično dejavni.

Po ločeni proučitvi zvez politične obveščenosti in političnih stališč z izpostavljenostjo in udeležbo si bomo ogledali še hkratno povezanost obveščenosti in stališč z izpostavljenostjo in udeležbo.

Podatki kažejo, da kljub pozitivni linearni povezanosti med izpostavljenostjo in obveščenostjo zveza med izpostavljenostjo in udeležbo, gledana prek politične obveščenosti, ostaja nelinearna. Nelinearnost velja tudi za učinek politične obveščenosti na zvezo med izpostavljenostjo in udeležbo na zborih občanov kot tudi za zvezo med eksponiranostjo in sodelovanjem v akcijah krajevne skupnosti. Nelinearnost ostaja najmočnejša v povezanosti izpostavljenosti s članstvom v organih delavskega samoupravljanja. Pomeni, da politična obveščenost najmanj vpliva na to zvezo. Najbolj obveščeni posamezniki, člani samoupravnih teles v delovni organizaciji, namenjajo mnogo manj časa množičnim medijem kot tisti, ki v takšnih organih ne sodelujejo.

Kolikšen delež povezanosti med izpostavljenostjo množičnim občilom in sodelovanjem v različnih oblikah udeležbe je moč pripisati politični obveščenosti? V skupini tistih, ki občilom dnevno namenijo 1 do 3 ure, je zveza med izpostavljenostjo in politično udeležbo pozitivna. Povezanost med izpostavljenostjo občilom in politično obveščenostjo namreč pojasnjuje več kot polovico zveze med izpostavljenostjo in posameznimi oblikami udeležbe.

Kolikšen delež zveze med izpostavljenostjo občilom in posameznimi oblikami udeležbe je moč pripisati politični obveščenosti in političnim stališčem? Stališča vprašanih do lastne politične moči in do samoupravljanja kot kanala vplivanja na odločanje pomembno določajo zvezo med izpostavljenostjo občilom in politično udeležbo. Parcialna korelacijska analiza ob konstantnih kazalcih obveščenosti in stališč je pokazala, da je zveza med izpostavljenostjo in udeležbo posredna: določena količina izpostavljenosti občilom vpliva na boljšo obveščenost in pozitivna politična stališča, ki spodbujajo dejavno udeležbo posameznika v političnem življenju.

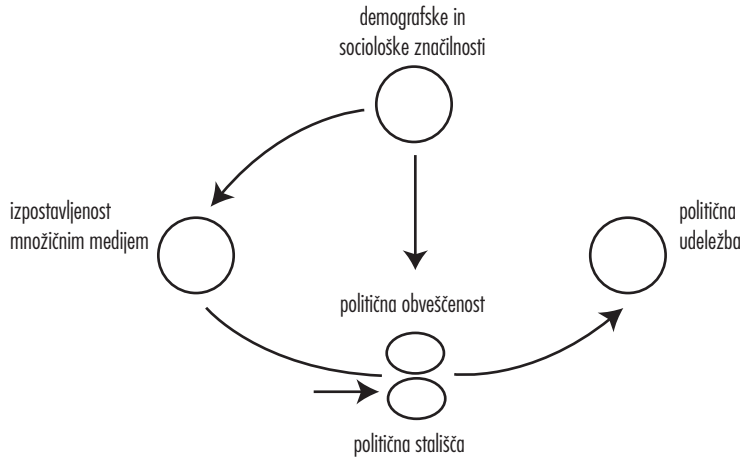
Na koncu smo proučili demografske in sociološke značilnosti radijskih poslušalcev in televizijskih gledalcev.

Ali dohodek, izobrazba, stopnja urbaniziranosti naselja, delež zaposlenih in smer migracij vplivajo na zvezo med izpostavljenostjo občilom in udeležbo (slika 3)? Korelacijska analiza je pokazala, da sta dohodek in izobrazba pozitivno povezana s količino izpostavljenosti občilom, hkrati pa se je izkazalo, da je sodelovanje v organih delavskega samoupravljanja edina oblika udeležbe, ki je povezana z izobrazbo in dohodkom. Z drugimi besedami, čim višja sta dohodek in izobrazba vprašanih, več gledajo televizijo in poslušajo radio in več je med njimi takih, ki so člani organov delavskega samoupravljanja.

Analiza je opozorila tudi na statistično pomembno povezanost stopnje urbaniziranosti lokalne skupnosti, smerjo migracij in deležem zaposlenih s količino izpostavljenosti občilom. Čim bolj je lokalna skupnost urbanizirana, čim večje je število priseljencev in čim višji je delež zaposlenih, tem več ljudje poslušajo radio in gledajo televizijo. Hkrati pa so iste značilnosti lokalne skupnosti negativno povezane z udeležbo v smislu zmanjševanja korelacije med izpostavljenostjo in proučevanimi oblikami udeležbe. Analiza je znova potrdila, da so politično najdejavnejši zmerni radijski poslušalci in televizijski gledalci. Imajo pozitivna politična stališča, so izobraženi, imajo visoke dohodke in so dobro zasidrani v lokalni skupnosti.

Slika 3

Povezanost demografskih in socioloških značilnosti z izpostavljenostjo, obveščenostjo, stališči in udeležbo

Preglednica 2

Delež politično dejavnih glede na količino izpostavljenosti množičnim občilom

	Zmerni uporabniki %	Čezmerni uporabniki %
članstvo v organih delavskega samoupravljanja	34	23
sodelovanje v akcijah KS	16	8
članstvo v kandidacijski komisiji	12	8
udeležba na zborih volivcev	12	6

Podatki kažejo (preglednica 2), da je med zmernimi poslušalci/gledalci več takšnih, ki sodelujejo v štirih najbolj razširjenih oblikah politične udeležbe, kot med tistimi, ki so čezmerno eksponirani obema medijema.

Zmerni poslušalci/gledalci se v več vidikih pomembno razlikujejo od tistih, ki so močno izpostavljeni množičnim občilom.

Zmerni poslušalci/gledalci izkazujejo višji delež politično dejavnih kot tisti, ki dnevno namenjajo poslušanju/gledanju tri ure ali več (preglednica 2). Obe skupini se pomembno razlikujeta tudi po političnih stališčih. Petintrideset odstotkov zmernih poslušalcev/gledalcev meni, da lahko vplivajo na odločitve občinske skupščine, medtem ko je le 28 odstotkov čezmernih uporabnikov množičnih občil enakega mnenja. Obe skupini pa se skorajda ne razlikujeta v stališču do organov delavskega samoupravljanja kot kanala vpliva delavcev na odločanje v podjetju. Dvainštirideset odstotkov zmernih in 35 odstotkov čezmernih poslušalcev/gledalcev meni, da imajo delavci vsaj nekaj vpliva

na odločanje v podjetju; 30 odstotkov zmernih in 35 odstotkov čezmernih poslušalcev/gledalcev pa je prepričanih, da je vpliv delavcev zelo visok. Z drugimi besedami, okoli 70 odstotkov vprašanih iz obeh skupin verjame v delavsko samoupravljanje kot kanal vplivanja delavcev na odločanje v podjetju.

Zmerni in čezmerni poslušalci/gledalci se razlikujejo tako rekoč v vseh demografskih značilnostih. Medtem ko so moški in ženske približno enako zastopani v skupini zmernih poslušalcev/gledalcev, pa v skupini čezmerno izpostavljenih prevladujejo ženske. Prva skupina je mlajša od druge, njena izobrazbena raven in dohodek pa sta višja kot v drugi skupini.

Da bi dodatno pojasnili razlike med obema skupinama, smo zastavili tudi naslednje vprašanje: "Če bi imeli med svojo najljubšo oddajo na televiziji priložnost preživeti večer z dobrim prijateljem, ki ga že dolgo niste videli, kaj bi izbrali?" Med zmernimi poslušalci/gledalci bi se jih 53 odstotkov odločilo za prijatelja in 36 odstotkov za priljubljeni televizijski program. Med čezmernimi poslušalci/gledalci pa bi jih izbralo večer s prijateljem 31 odstotkov, priljubljeno radijsko/televizijsko oddajo pa 63 odstotkov.

Podoba čezmernih radijskih poslušalcev in televizijskih gledalcev odkriva nekatere njihove posebnosti.

Med njimi prevladujejo starejši, manj izobraženi prebivalci podeželja. Njihova politična stališča so dokaj mlačna, njihova politična udeležba pa skromna. Ugotavljamo, da osamljeni posamezniki, tako tisti, ki živijo v odmaknjenih podeželskih območjih, kot tisti, ki imajo ne glede na kraj bivanja težave pri obvladovanju pritiskov in napetosti vsakdanjega življenja, kažejo nagnjenost k medijem kot nadomestilu za zadovoljstva in prijateljstva, ki so jih izgubili ali jih sploh nikoli niso imeli.

Televizija ponuja posebej močno iluzijo neposrednih osebnih stikov. V številnih od 400 pisem, ki so jih TV-gledalci naslovili na slovensko televizijsko postajo v enem letu, pisci posebej ljubejo televizijo. Naslavljajo jo kot prijatelja ("Draga TV"), ji zastavljajo vprašanja in postavljajo zahteve ("TV, zakaj ne...") in ji čestitajo za novo leto in prvi maj.

Spet drugi uporabljajo televizijo kot nadomestilo za osebne stike. Televizija in televizijske osebnosti jim nadomeščajo žive prijatelje. Neki moški piše: "...To vam (spoštovani tovariš urednik) pišem samo kot dobrim znancem... Rekel sem 'dobrim znancem'. Poznanstvo je seveda samo 50 odstotno, to je, jaz Vas dobro poznam z ekrana, vi pa mene ne. Čudovita tehnika, do kakšnih poznanstev pripelje!" (podpis in naslov).

Neka ženska piše: "Že večkrat sem se vam hotela oglasiti, pa mi vedno kakšno drugo delo prekriza namere. Oprostite, ker se vam želim danes malo predstaviti, to pa zaradi tega, da boste moje eventuelne kritike lažje dojeli in jih ne vzeli preveč hudo. Pred nedavnim smo kupili televizor in sem seveda tako že marsikaterega od vas spoznala. Priznati moram, da ste mi vse in vsi, kolikor sem vas že videla na ekranu, zelo všeč. Od začetka mi je bila všeč vsaka oddaja, samo da je bila slika. A sedaj smo postali že izbirčni... Veste, moje življenje je zelo trnjevo. Že šest let imam bolnega moža tako, da si sam skoro ne more nič več pomagati. Koliko imam dela z njim seveda ne smem reči, to je stvar mojih rok. Sem v službi in imam sinčka, ki bo skoro dopolnil 5 let. Zato se po

truda polnem delu rada malo usedem in gledam televizijo ter se malo razvedrim. Moje razvedrilo je služba, radio in televizija. Zato me ne obsojajte” (naslov in podpis).

Spet druga pisma kažejo, da televizija pomeni gledalcem ideal, od katerega ogromno pričakujejo. Povedano z besedami gledalca: “...Naj bo naša TV tudi usmerjevalec ljudskega okusa, pa tudi blažitelj sodobne življenjske nevroze” (Jesenice, 25.5.1968).

Pisci pisem pogosto poistovetijo svoje težave in občutke s težavami in čustvovanji svojih TV–junakov in junakinj. Nek moški piše:

“Globoko me je ganila televizijska igra Pozabljeni klovn... Globoko se je avtor zamislil ob dejstvih današnjega življenja. Novi sodobni cirkus primerja z nekdanjim cirkusom. Ostareli klovn, ki je verjel v človekovo poštenost in svetlo prihodnost, je v skladu s svojim prepričanjem in patriotizmom proletarca garal in se trudil za svojega sina. V zahvalo za vse je stari, pošteni klovn danes eventuelno lahko sprejet v novi cirkus, katerega direktor je njegov ‘dobro vzgojeni’ sin. Eden takih klovnov sem tudi jaz, ki sem kot pripadnik starega, bolje rečeno, vmesnega cirkusa (druga svetovna vojna) vključen v svet novega cirkusa. Pravilno je povedano, da stari klovn še živi in bo živel, medtem ko je direktor cirkusa - klovnov sin trenutno pomembna osebnosti, ki pa v zakonitem družbenem dogajanju lahko kaj hitro izgine za vedno pozabljen. Zato ostanimo hrabri stari klovni zvesti sebi in resnici. Nič se ne sramujmo svojih mask, mask, kakršne nam je dala mati narava, naša lastna slovenska mati... Sem navaden uslužbenec in se, kot sem že povedal, v pisateljstvo, dramatiko itd. le malo razumem. Povem pa to, da mi je natančno znano resnično življenje starega pozabljenega klovna, ki danes onemogel sameva in razmišlja o vsem, kar je storil za novi cirkus. Čeprav mu je pri tem grenko pri duši, je stari klovn hkrati srečen in toplo mu je pri srcu, da bo svojo masko, ki ji je ostal zvest vse življenje, nepokvarjeno in nepoškodovano vzel s seboj v grob” (podpis, 16.4.1968).

Sklep

Ugotovljena je bila močna, čeprav posredna zveza med količino izpostavljenosti radiu in televiziji ter udeležbo občanov v političnem življenju v Jugoslaviji. Določena količina spremljanja radia in televizije – do tri ure dnevno – je pozitivno povezana z udeležbo v političnih aktivnostih kot tudi s pozitivnimi političnimi stališči. Omenjena količina poslušanja/gledanja pa ne velja za politično obveščeno. Ta je tem večja, čim več časa ljudje namenjajo poslušanju radia in gledanju televizije. Kot glavni pojasnjevalec zveze med spremljanjem radia in televizije ter politično udeležbo so se izkazala politična stališča. Pozitivna politična stališča in z njimi povezana politična aktivnost so spodbujeni z zmernim poslušanjem radia in gledanjem televizije.

Primerjava predstavljenih ugotovitev z ugotovitvami v ZDA kaže naslednje: Medtem ko je tudi v Združenih državah ugotovljena močna povezanost med omejeno količino spremljanja radia in televizije ter udeležbo, je zgornja meja dnevnega poslušanja/gledanja nižja (Nie, 1971: 225), kot kažejo jugoslovanski podatki. To razliko gre pripisati relativni novosti televizije v Jugoslaviji kot tudi razlikam v programskih zvrsteh in njihovem

obsegu. Seveda pa ima čezmerna izpostavljenost radiu in televiziji tudi v ZDA podobne učinke. Poslušalci in gledalci, ki preživijo veliko časa pred radijskimi in televizijskimi sprejemniki, posebljajo in idealizirajo svojo TV ter se z njo, z njenimi programi in nastopajočimi enačijo. Očitno je televizija v Jugoslaviji tako kot kjer koli drugje uporaben kanal bega – vsaj začasnega – pred resničnostjo vsem tistim, ki to potrebujejo.

OPOMBA

1. Podatki so vzeti iz mednarodne raziskave, ki sta jo vodila Sidney Verba, Institute for International Affairs, Cambridge, Massachusetts, in Jan F. Triska, Institute of Political Studies, Stanford University, California. Poročila o raziskavi so na voljo pri avtorici.

LITERATURA

- Barbič, Ana (1969). Vloga sredstev množičnega komuniciranja v življenju posameznika. Ljubljana, Inštitut za sociologijo in filozofijo pri Univerzi v Ljubljani, raziskovalno poročilo, 146 str.
- Barbič, Ana (1974). Vpliv sredstev množičnega komuniciranja na družbenopolitično udeležbo občanov v samoupravnem družbenem sistemu. Ljubljana, Inštitut za sociologijo in filozofijo pri Univerzi v Ljubljani, raziskovalno poročilo, 71 str. in priloge
- Nie, Norman (1971). Future Developments in Mass Communication and Citizen Participation. V: Sackman, H. and N. Nie, eds. Information Utility and Social Choice. Chicago, University of Chicago Press, str. 217–248